

УДК 631.95:332.2:65.011.44

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У НОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Л. Паламарчук, к. е. н., В. Корнієнко

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Постановка проблеми. Динамічний розвиток суспільства супроводжується трансформацією соціально-економічних процесів, зростанням антропогенного навантаження на природне середовище існування людства. Україна перебуває на етапі становлення ринкової економіки, однією з основних умов якої є реформування земельних відносин. Здійснення масштабних перетворень належним чином не забезпечує раціональне використання та охорону земельних ресурсів, а відтворення продуктивного потенціалу сільськогосподарських земель не відповідає вимогам екологічнобезпечного землекористування. З огляду на це проблема підвищення ефективності використання, відтворення та охорони земельних ресурсів набуває особливої гостроти, а наукове обґрунтування та впровадження заходів, які б забезпечили екологічнобезпечне землекористування, – своєчасності та актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні й прикладні аспекти еколого-економічної ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в період реформування земельних відносин досліджено в наукових працях таких відомих учених: І. К. Бистрякова, З. Ф. Бриндзі, Б. М. Данилишина, Д. С. Добряка, С. І. Дорогунцова, Л. Я. Новаковського, П. Т. Саблука, В. М. Трегобчука, А. М. Третяка, М. А. Хвесика та ін. [1–8]. Проте проблема екологічнобезпечного використання земельних угідь та відтворення їхньої продуктивності як ресурсу в умовах трансформації земельних відносин потребує подальшого опрацювання.

Постановка завдання. Завдання дослідження – запропонувати шляхи підвищення еколого-економічної ефективності використання земельних ресурсів, не завдаючи шкоди екології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдання підвищення ефективності землекористування відповідно до концепції сталого розвитку та програми “Порядок денний на ХХІ століття”, прийнятих на Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро в 1992 р., передбачає, передусім, збереження і примноження продуктивної сили землі як природного ресурсу. Сьогодні загальна площа сільськогосподарських земель в Україні становить близько 71,0 % усієї території держави (40 % світових запасів чорноземів та інших родючих ґрунтів). Але, на жаль, ефективність землекористування в нашій країні є найнижчою в Європі. До того ж ступінь розораності земельної площі складає 53,6 % (за гранично допустимого рівня 40 %), порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень. Інтенсифікація землеробства, збільшення навантаження на земельні ресурси, безконтрольне застосування засобів хімізації в умовах низької технологічної культури призводять до погіршення якості ґрунтів, зниження їх родючості, розвитку ерозійних процесів. Усе це вказує на те, що питання економічно ефективного та екологічно безпечного використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, врахування екологічних чинників під час їх

економічної оцінки є надзвичайно актуальними як з наукового, так і з практичного погляду. Питання охорони земель та відтворення родючості ґрунтів повинні стати проблемою національної безпеки держави.

Державна політика в галузі охорони і раціонального використання земель визначається системою правових та організаційно-економічних заходів, спрямованих на запобігання необґрунтованому вилученню земель із сільськогосподарського обороту, їхній захист від шкідливих антропогенних впливів, а також на відтворення й підвищення родючості ґрунтів, продуктивності земель лісового фонду, забезпечення режиму земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення. В аграрному виробництві після реформування земельних відносин, яке виражалось у розпаюванні земель колективних сільськогосподарських підприємств та передачі земель сільськогосподарського призначення у приватну власність селянам, були створені умови для здійснення господарської діяльності власне селянами. Проте демографічна ситуація не дала змоги селянам успішно господарювати на власній землі. Тому в цих умовах на базі колишніх сільськогосподарських підприємств утворилися нові агроформування (приватні орендні підприємства, виробничі кооперативи, товариства з обмеженою відповідальністю тощо), які здійснюють господарську діяльність на приватній землі, що передана цим новим утворенням для використання на умовах оренди. Оренда земельних паїв передбачала, що нові земельні відносини повинні були значною мірою зміцнити насамперед економічну ситуацію на селі, оскільки орендар за своєю природою прагне до збагачення, яке можна отримати лише за умови ефективного використання землі як основного засобу виробництва у сільському господарстві.

На господарську діяльність не тільки нових агроформувань, а й фермерських та особистих господарств значною мірою впливають невирішені економіко-екологічні проблеми, які виникають у процесі господарської діяльності:

1. Відсутність паритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, що використовується в аграрному виробництві.

2. З переходом до ринкових відносин відбулося значне зменшення державної підтримки сільськогосподарського виробництва. Якщо у 1978 – 1988 рр. ця підтримка становила 78 % валового доходу галузі, то у 2001–2010 знизилася до нуля. У країнах Європи така підтримка збереглася на рівні 32 %.

3. Господарська діяльність переважної більшості нових агроформувань зосереджена на вирощуванні зернових культур, на продукцію яких є прийнятна кон'юнктура ринку. Таке використання орендованих земель призвело до зниження поголів'я худоби та занепаду тваринництва як галузі аграрного виробництва. Також ці явища спричинили скорочення робочих місць та поповнення числа безробітних на селі.

Крім того, за таких умов господарювання нових агроформувань спостерігається негативний вплив на структуру посівних площ, що пояснюється їх насиченням зерновими культурами до 65–70 % та відповідно зменшенням площ кормових культур, які позитивно впливають на родючість земель.

4. Занепад галузі тваринництва в суспільному секторі аграрного виробництва мотивував зменшення внесення органічних добрив у ґрунт.

Порушена проблема досліджується як у світовій, так і у вітчизняній науковій літературі. Проте, незважаючи на накопичені наукові здобутки та значний практичний

досвід у сфері оцінки ефективності землекористування та охорони земельних ресурсів, подальшої активізації потребують системні дослідження проблеми оцінки саме еколого-економічної ефективності використання земель сільськогосподарського призначення, розвитку науково-методичних підходів до визначення їх ринкової вартості, формування відповідного організаційно-економічного та нормативно-правового забезпечення тощо.

В агропромисловому виробництві узгодження еколого-економічних інтересів має особливе значення в контексті забезпечення природоохоронного, ресурсощадного та відтворювального характеру експлуатації сільськогосподарських угідь. У результаті узагальнення найбільш поширених науково-методичних підходів до розуміння змісту еколого-економічної ефективності використання земель сільськогосподарського призначення встановлено, що усталеним є її трактування з позиції максимізації економічної вигоди від комплексу заходів, які проводяться з метою покращання якості угідь та підвищення продуктивності аграрного виробництва за умов забезпечення вимог екологічно сталого розвитку.

Найвагомішими чинниками впливу на підвищення рівня еколого-економічної ефективності використання землі в сільському господарстві слід вважати: продуктивність аграрного виробництва, рівень родючості земель, існуючу систему землеробства та екологічний стан земельних ресурсів. Проте аналіз існуючої системи показників еколого-економічної ефективності використання земель сільськогосподарського призначення показав, що для отримання об'єктивних даних щодо розміру продуктивного потенціалу земельних ресурсів та прогнозування тенденцій і напрямів екологізації землеробства вона має бути доповнена такими показниками: очікуваний еколого-економічний результат використання земель сільськогосподарського призначення; екологічно зумовлені втрати рентного доходу від використання сільськогосподарських земель; витрати на забезпечення вимог екологічно сталого землеробства.

Інтегроване врахування саме цих чинників дає змогу узагальнити принципи та вдосконалити систему індикаторів підвищення ефективності землеробства, визначити необхідні й достатні умови раціонального та екологічно безпечного функціонування агроecosystem.

З метою отримання об'єктивних даних щодо розміру продуктивного потенціалу земельних ресурсів, прогнозування тенденцій та напрямів екологізації землеробства існуючу систему показників еколого-економічної ефективності використання земель сільськогосподарського призначення необхідно доповнити такими показниками: очікуваний еколого-економічний результат використання земель сільськогосподарського призначення; екологічно зумовлені втрати рентного доходу від використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення; витрати на забезпечення вимог екологічно сталого землеробства.

Еколого-економічна ефективність землекористування значною мірою визначається розміром землекористування. Удосконалення структури сільськогосподарських угідь і посівів вирощуваних культур у напрямі істотного зменшення негативних антропогенних навантажень на навколишнє природне середовище та підвищення його відтворювального і відновлювального потенціалів також є не менш важливою умовою еколого-економічного використання земельних ресурсів.

Висновки. Основними напрямками підвищення еколого-економічної ефективності використання земельних ресурсів мають бути такі:

- комплексний науково обґрунтований підхід до процесів використання, збереження та відтворення родючості сільськогосподарських угідь, здійснення збалансованих землемеліоративних і землеохоронних заходів з урахуванням особливостей природно-кліматичних зон і районних АПК;
- підвищення родючості ґрунтів (внесення добрив, регулювання водного режиму, удосконалення технологій обробітку ґрунту, запровадження екологобезпечних систем землеробства);
- удосконалення структури сільськогосподарських угідь і посівів вирощуваних культур у напрямі істотного зменшення негативних антропогенних навантажень на навколишнє природне середовище та підвищення його відтворювального, відновлювального потенціалів, а також з метою економії всіх виробничих ресурсів;
- створення сприятливої системи кредитування сільського господарства, що дасть змогу підтримувати еколого-економічний стан ґрунтів на належному рівні.

Бібліографічний список

1. Балаж Н. Й. Сталий розвиток як концептуальна основа екологізації сільськогосподарського землекористування в Україні / Н. Й. Балаж // Землепорядний вісник. – 2005. – № 3. – С. 26–31.
2. Голян А. В. Еколого-економічні проблеми землекористування в Україні / Голян А. В., Крисам А. І. // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 1. – С. 117-124.
3. Гуторов О. І. Земельно-ресурсний потенціал та проблеми його раціонального використання / О. І. Гуторов. – Х. : Харк. нац. аграр. ун-т, 2002. – 70 с.
4. Добряк Д. С. Теоретичні засади сталого розвитку землекористування у сільському господарстві : монографія / Д. С. Добряк, А. Г. Тихонов, Н. В. Гребенюк. – К. : Урожай, 2004. – 134 с.
5. Долішній М. І. Економічний розвиток і екологічна безпека: проблеми сталого розвитку України / М. І. Долішній, В. С. Кравців. – К. : Наук. думка, 1998. – С. 69 – 80.
6. Про охорону земель : Закон України // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 144. – С. 5–12.
7. Ковальчук Т. Проблема ефективного землекористування в Україні / Т. Ковальчук, О. Розинка // Банківська справа. – 2006. – № 1. – С. 6 – 16.
8. Корчинська О. Л. Родючість ґрунтів: соціально-економічна та екологічна сутність : монографія / О. Л. Корчинська. – К. : ННЦ УАЕ, 2008. – 238 с.

Паламарчук Л., Корнієнко В. Ефективність використання сільськогосподарських земель у нових умовах господарювання

У статті на основі проведених досліджень пропонується перелік шляхів підвищення еколого-економічної ефективності використання земельних ресурсів, не завдаючи екологічної шкоди.

Ключові слова: еколого-економічна оцінка, ефективність, земельні ресурси, землекористування, сільськогосподарські землі.

Palamarchuck L., Kornienko V. Efficiency of agricultural land in the new economic conditions

In clause to call attention the list of ways of increase of ecologically economic efficiency of use of ground resources on the basis of the lead researches, without drawing ecological harm is offered.

Key words: ecological and economic evaluation, efficiency, land resources, land use, agricultural land.

Паламарчук Л., Корниенко В. Эффективность использования сельскохозяйственных земель в новых условиях хозяйствования

В статье на основе проведенных исследований предлагается перечень путей повышения эколого-экономической эффективности использования земельных ресурсов, не нанося экологического ущерба.

Ключевые слова: эколого-экономическая оценка, эффективность, земельные ресурсы, землепользование, сельскохозяйственные земли.